

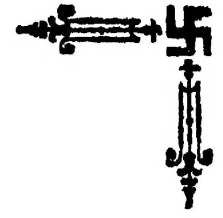
ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કાપીરાખિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૬૧૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ કુરુક્ષેત્ર ૧

વિષય ૨ - ૩

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાલાનાં નવીન ગ્રન્થો અને આવૃત્તિઓ

પ્રથમાવૃત્તિની સાલ	
૧૭, શકુન્તલાનું સંભારણું, સમશ્લોકી	૧૯૨૬
૧૮, કુરુક્ષેત્ર : પ્રથમ કાંડ, યુગપલટો :	
(ત્રીજી આવૃત્તિ)	૧૯૨૭
દ્વાદશ કાંડ, મહાસુદર્શન, (બીજી આવૃત્તિ)	૧૯૨૭
૧૯, ઉદ્બોધન	૧૯૨૭
૨૦, અર્ધશતાબ્દિના અનુભવબોલ	૧૯૨૭
૨૧, સંસારમન્થન, (બીજી આવૃત્તિ)	૧૯૨૭
૨૨, વિશ્વગીતા	૧૯૨૭
૨૩, ઇન્દુકુમાર, અંક ૨ જે	૧૯૨૭
૨૪, ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૨ જે	૧૯૨૮
૨૫, ગીતમંજરી	૧૯૨૮
૨૬, જહાંગીર-નરજહાન	૧૯૨૮
૨૭, કુરુક્ષેત્ર : ચતુર્થ કાંડ, યોધપર્વણી	૧૯૨૮
પાંચમ કાંડ, પ્રતિજ્ઞાદ્રવ્ય	૧૯૨૮
<u>૧૯૨૯માં છપાશે</u>	

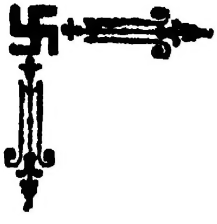
પ્રથમાવૃત્તિ	નવી આવૃત્તિઓ
ઇન્દુકુમાર, અંક ૩ જે, સમર્પણ	પ્રેમકુંજ
શાહાનશાહ અકબરશાહ	રાજર્ષિ ભરત
પાંચ ઉપનિષદો, સમશ્લોકી	શકુન્તલાનું સંભારણું
ધર્મમન્થન	મેઘદૂત
સંબોધન	ઉદ્બોધન
કુરુક્ષેત્ર : દ્વિતીય કાંડ :	વિશ્વગીતા
હસ્તિનાપુરના નિર્ધાપ :	તૃતીય કાંડ : નિર્ધાર

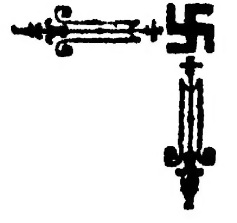
પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાલા

પ્રથમ આવૃત્તિની સાલ

- ૧, કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧ લો
(૨ જી આવૃત્તિ) ૧૯૦૩
- ૨, રાજ્યસૂત્રોની કાવ્યત્રિપુટી ૧૯૦૩-૦૫-૧૧
- ૩, વસન્તોત્સવ (૩ જી આવૃત્તિ) ૧૯૦૫
- ૪, કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૨ જો
(૨ જી આવૃત્તિ) ૧૯૦૮
- ૫, ઇન્દુકુમાર, અંક ૧ લો
(૩ જી આવૃત્તિ) ૧૯૦૯
- ૬, ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૧ લો
(૬ ઠી આવૃત્તિ) ૧૯૧૦
- ૭, શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા, સમ્પ્રલોકી
(૨ જી આવૃત્તિ) ૧૯૧૦
- ૮, જયા-જયન્ત (૪ થી આવૃત્તિ) ૧૯૧૪
- ૯, મેઘદૂત-સમ્પ્રલોકી (૩ જી આવૃત્તિ) ૧૯૧૭
- ૧૦, ઉષા (૪ થી આવૃત્તિ) ૧૯૧૮
- ૧૧, ચિત્રદર્શનો ૧૯૨૧
- ૧૨, રાજર્ષિ ભરત ૧૯૨૨
- ૧૩, પ્રેમકુંજ ૧૯૨૨
- ૧૪, પ્રેમભક્તિ-ભજનાવલી ૧૯૨૪
- ૧૫, સાહિત્યમન્થન ૧૯૨૪
- ૧૬, વૈષ્ણવી પોડશ ગ્રન્થો, સમ્પ્રલોકી ૧૯૨૫

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાલા

રસો વૈ સ :

કુરુક્ષેત્ર

પ્રથમ કાંડ, યુગપત્રોટા

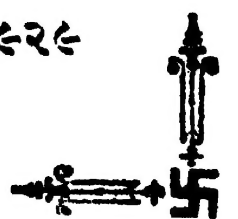
નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

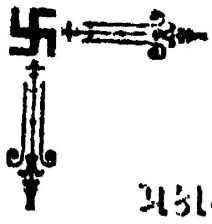

વિ. સં. ૧૯૮૫

ઇ. સ. ૧૯૨૬

કૌમત આદિ આના

કર્તાને માટે રજીસ્ટર્ડ

પ્રકાશક : ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ,

ભદ્ર, અમદાવાદ, નં. ૧

આવૃત્તિ ૧ લી ૧૯૨૬ શ્રી 'ગુજરાતી'ના
દીપોત્સવી અંકમાં

આવૃત્તિ ૨ જી ૧૯૨૭ પ્રત ૧૫૦૦

આવૃત્તિ ૩ જી ૧૯૨૬ પ્રત ૧૫૦૦

પ્રથમ કાંડ : યુગપલટો (૧૯૨૭)

ચતુર્થ કાંડ : યોધપર્વણી (૧૯૨૮)

પંચમ કાંડ : પ્રતિજ્ઞાદ્વંદ્વ (૧૯૨૮)

ઢાઢરા કાંડ : મહાસુદર્શન (૧૯૨૭)

એમ 'કુરુક્ષેત્ર' મહાકાવ્યના ચાર કાંડ
છપાઈ ગયા છે; અને નીચે લખ્યા બે કાંડ આ
વર્ષમાં—૧૯૨૬માં—છપાશે :

દ્વિતીય કાંડ : હસ્તિનાપુરના નિર્ધાર

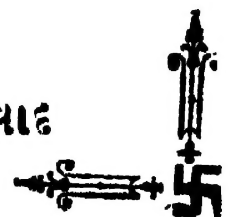
તૃતીય કાંડ : નિર્ધાર

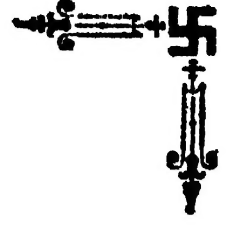
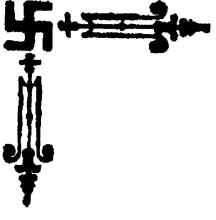
૧૯૨૭ની સાલ પછી પ્રત્યેક અન્યની પ્રત્યેક પ્રત ઉપર
કર્તાની ટુંકી સહી હોય છે.

મુદ્રક :

કેશવ હ. શેઠ

ખડાયતા મુદ્રણકલા મન્દિર, ચાર રસ્તા, અમદાવાદ

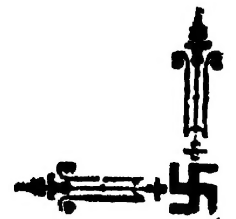
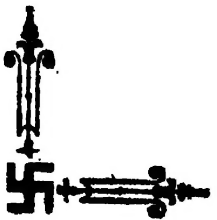

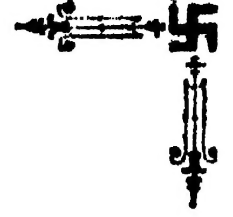
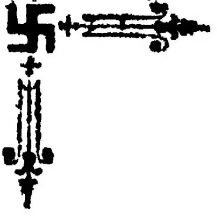

युगपलटो

अथवा

श्री गोकुलेशमांथी कुरुक्षेत्रविधाता

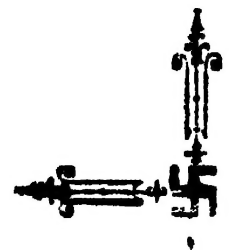

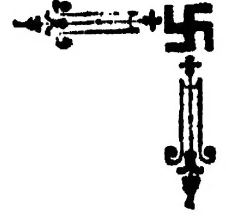
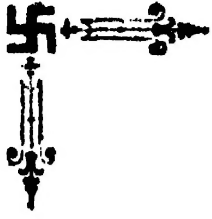

કુરુક્ષેત્ર—નામના મહાકાવ્યનો આ પ્રથમ કાંડ શ્રી 'ગુજરાતી' પત્રના ઇ. સ. ૧૯૨૬ ના દીપોત્સવીઅંકમાં છપાયો હતો તે ગુજરાતને ચરણે ધરે છું. આનું વસ્તુ લોકવિખ્યાત છે, ને હજારો વર્ષથી ભારતવર્ષની જનતા એને વિચારતી આવી છે. ભૂત વર્તમાન ને ભવિષ્ય-ત્રણે કાળનો આ કુરુક્ષેત્રની મહાવાર્તા તો ભારતીય મહાપ્રજાનો સનાતન વારસો છે.

આ કાંડ ઓક્ટોબર ૧૯૨૬માં રચાયો ને છપાયો હતો.

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

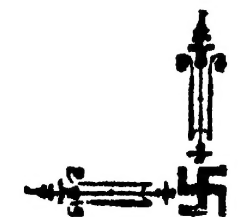

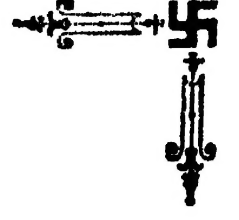
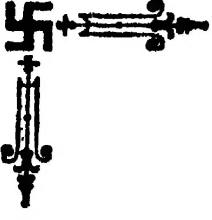
વિષયસ્ફોટન

મથુરા છાંડી ગુજરાતને સાગરતીરે પધાર્યા પછી શ્રી કૃષ્ણ-
દેવનો શો વિકાસ થયો ? એ આ કાંડનો મધ્યવર્તી પ્રશ્ન છે.
કૃષ્ણદેવ સુંદર મટી ભવ્ય થયા, એ આ કાંડનો ઉત્તર છે. એ
સુંદર ને ભવ્ય ઉભય સ્વરૂપે **રસો વૈ સઃ** ના જ નિરનિરાળા
અવતાર છે એ આ કાંડનું રસસમાધાન છે.

ક્યા પ્રસંગને લીધે એમ થયું, ગુજરાતની કઈ સમૃદ્ધિએ
એમને ઘડ્યા, યુગપત્નિના મહાસંતોગે એમાં શો ભાગ ભજવ્યો,
હસ્તિનાપુરના હથોટા એમના થે હંયામાં કેવાક વાળ્યા વગેરે
અનુષંગી કથાનકો છે.

મહારાષ્ટ્રીય વિદ્વાન ને ઇતિહાસપર્યવક શ્રી ચિન્તામણ
વિનાયક વૈલ્લે ‘કૃષ્ણચરિત્ર’ નામનો મનનીય ગ્રન્થ સ્વભાષામાં
લખ્યો છે, ને તહેનું સંસ્કારી ગુજરાતી ભાષાન્તર થયેલું છે. એ
ભાષાન્તરનાં છેલ્લાં ચાર પાનાંઓમાં શ્રી કૃષ્ણચરિત્રની સાલવારી
આપેલી છે. તે ઉપરથી તારવેલી નીચેની સાલવારી આ ઐતિ-
હાસિક કાવ્યનો કાળ, વાતાવરણ તથા ગુજરાતે પધાર્યા પછી
શ્રી કૃષ્ણદેવનો થયેલો વિકાસ સહમજવામાં સારી સહાયતા
કરશે ધારીને અંહી આપી છે.

શ્રી કૃષ્ણદેવનું ઇસ્વી સન પૂર્વેની

આયુષ્ય

સાલ

પ્રસંગ

આવણ વદ અષ્ટમી ૩૧૮૫ શ્રી કૃષ્ણદેવનો જન્મ: ગોકુલ પધારવું.

૧૮ વર્ષ

૩૧૬૭ કંસવધ: મથુરામાં વાસ: સાંત્રીપતિ
ઋષિને આશ્રમે.

૨૨

૩૧૬૩ હિમાદ્રિમાં પાંડુરાયનું મૃત્યુ; બાલપુત્રોને
લેઈ કુન્તાજનું હસ્તિનાપુર આવવું;
કુન્તાજના આશ્વાસન કાળે અકુરને
હસ્તિનાપુર મોકલવા.

૨૪

૩૧૬૧ મથુરા સમેટી સાગર મંથે દ્વારિકા વસાવી.
યુગ ઉધીને જાગેલા મુચકુન્દને કલિદર્શન.

૨૫

૩૧૬૦ રુકિમણીવિવાહ

૪૩

૩૧૪૨ દ્રૌપદીસ્વયંવર.

૪૫

૩૧૪૦ ઈન્દ્રપ્રસ્થની સ્થાપના.

૫૩

૩૧૩૨ અર્જુન તીર્થયાત્રાએ.

૬૫

૩૧૨૦ સુલદ્રાહરણ.

૬૭

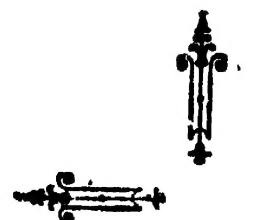
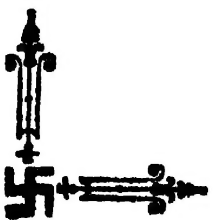
૩૧૧૮ ખાંડવવનખાલ્યું; અભિમન્યુનો જન્મ.

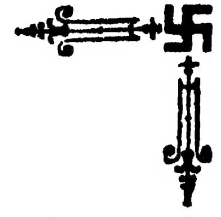
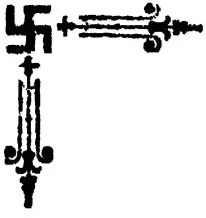
૬૮

૩૧૧૭ ધર્મરાજનો રાજસૂય યજ્ઞ, ને શ્રીકૃષ્ણ-
શિષ્ટાઈ.

૭૦

૩૧૧૫ હસ્તિનાપુરમાં ઘૂત, ને ખાંડવવનવાસ.
સુલદ્રા મહિયરિયે.

- ૮૩ ૩૧૦૨ મહાભારતનું યુદ્ધઃ ગીતાઃ વિરાટદર્શન.
 ૮૪ ૩૧૦૧ દ્વાપર ઉત્તરો, કલિ બેડો.
 ૧૧૬ ૩૦૬૬ નદવાસથળી ને શ્રી કૃષ્ણદેવનો દેહોત્સર્ગ

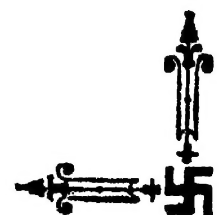
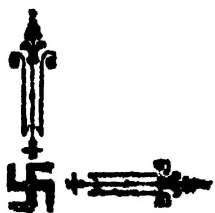
આમ લગભગ એક સદી-આયુષ્યનાં હવ વર્ષ શ્રી કૃષ્ણદેવે ગુજરાતખાળે ગાજ્યાં.

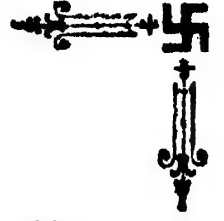
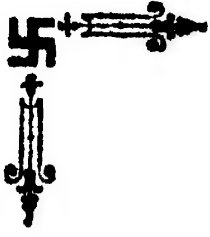
આ કાવ્યમાંનો વાર્તાપ્રસંગ સહમજવાને એ જ અન્યમાંથી નીચેના બે ફકરા ઉપયોગી થશે:

પાઠ ૧૨૮: દૂતમાં હાર્યા પછી “ધર્મસભા અને ચારે પાંડવો વલ્કલ પહેરી વનવાસ માટે નીકળ્યા: સતી દ્રોપદી પણ વલ્કલ પહેરી લેમની સાથે નીકળ્યાં. વૃદ્ધ કુન્તી વિદુરને ઘેર રહી અને પાંડવોની ઈતર સ્ત્રીઓ સુભદ્રા સહ પોતપોતાના મહિયેર દુઃખ કરતી આવી ગઈ.”

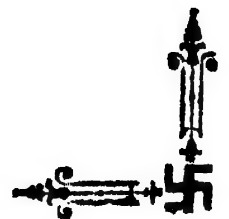
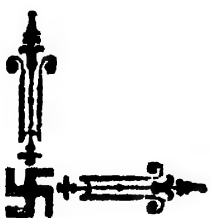
પાઠ ૧૩૦: શલ્યને મા રી “શ્રી પણ દ્વારિકા પાછા આવ્યા પછી પાંડવો દૂતમાં હાર્યાની દુઃખકારક હકીકત લેમના નાજવામાં આવી. એટલામાં સુભદ્રા પણ અભિમન્યુને લઈ મહિયેર આવી. લેમના મોટે પાંડવોનો અને વિશેષતઃ દ્રોપદીનો થયેલો છળ સાંભળી લેમને ઘણું જ માહું લાગ્યું. પાંડવોને વનમાં મળી લેમનું સાંત્વન કરવા માટે શ્રી કૃષ્ણ તત્કાલ નીકળ્યા.”

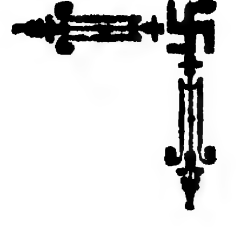
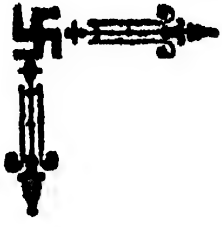
પાને ૮૧ મેથી એક વધારે ફકરો ટાંકું છું:

દ્રારિકા વસાવી યુધ્ધ આપવા પાછા ફરેલા શ્રીકૃષ્ણને પીછા
ઠાગયવને લીધો. ધોળપુરના હુંગરાઓમાં લેને દોરી જઈ એક
ગુફામાં ત્રેતાયુગથી મુચકુન્દ પોઢેલો હતો લેના નેત્રમાંથી નીકળેલી
જ્વાલાથી ઠાલયવનને શ્રીકૃષ્ણે બસમ કરાવ્યો. પછી “મુચકુન્દે
હાલમાં કયો યુગ આવે છે એમ શ્રી કૃષ્ણને પૂછ્યું. એટલે ‘હાલમાં
દ્વાપર યુગ પૂરો થવા આવ્યો છે, કલિયુગની શરૂઆત થઈ છે
એમ સહમજ્જે,’ આમ શ્રીકૃષ્ણે લેને કહ્યું. શ્રીકૃષ્ણને નમસ્કાર કરી
મુચકુન્દ ગુફા બહાર નીકળ્યો તો લેને સર્વ વાત ચમત્કારિક
જણાઈ. ન્હાનાં ન્હાનાં માણસો, ન્હાનાં ન્હાનાં વૃક્ષો, ન્હાની
ન્હાની ગાયો, બળદ દત્ત્યાદિ સર્વ જ જીવસૃષ્ટિ અલ્પ પરિમાણની,
અલ્પ બલની અને અલ્પ હિંસાહુની થયેલી જોઈ.”

આભમાં કોયલો બોલે
એવી ખંસી બોલતી હતી.
સાગર ને હિરણ્યના સંગમતીરે
આભઢોળાઈ ચન્દનીના ઢગલા સમા
વેળુના ઉજ્જત ઢગશિખરેથી
ખંસી બોલતી હતી.

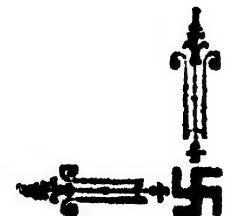
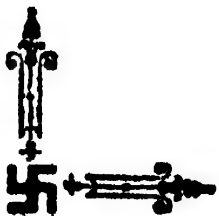
૬

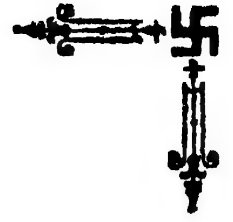
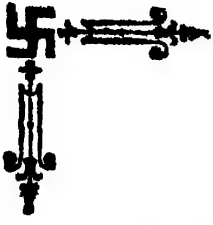
પહોરોડ ઉગવાને વાર હતી.
તે પ્રાતઃસ્નાન કરી પધાર્યા હતા.
હુનિયા તણ જતા દેવત્વ જેવો
ચન્દ્રમા સાગર ઉપર લટકતો,
પૂર્ણિમા પશ્ચિમમાં આથમતી હતી.
હજી અરુણપગડીની પાંખડીઓ
પૂર્વના પડદાની પાછળ હતી.
તહો એ અન્તરિક્ષ ચમત્કારિક હતું.
એક યુગ ઉતરી બીજો બેસતો હોય
એવો મહાયોગ આભમાં ઝંખાતો.

૧૦

૧૬

વાંસળી એ બાણે

છેલ્લીવેલ્લી વાગતી ન હોય
એવી અનુપમ મધુરપે વરસતી ;
મંહીથી જાણે સ્વાતીનાં ગોતી ઝરતાં.

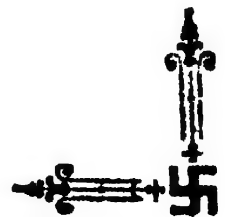
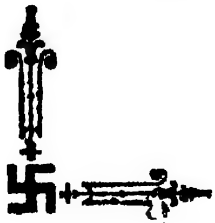
૨૦

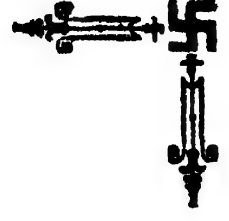
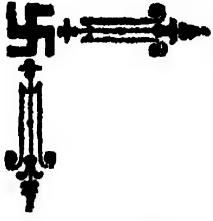
જગત જાણે થંભ્યું હતું.
પુરોડ ઉગતાં ચે જાણે વાર લાગતી.
ચન્દ્રદેવ થંભ્યો ભાસતો,
તારકસંઘ થંભ્યો ભાસતો ;
આસ્માનનો ગેળી ગુંજજ
જાણે ફરતાં થંભ્યો ભાસતો ;
સાગરમાં હૈયું ઠાલવતી
હિરણ્ય ક્ષણેક થંભી ભાસતી ;
કાલચક ઘૂમતું થંભ્યું ભાસતું ;
જાણે જગતને ચે ઘડીયેક
વાંસલડીએ મધુરપની મૂર્છા પાછ.

૩૦

૩૧

સાગરની જલઘટાઓમાં,
અન્તરિક્ષનાં પદ્મવર્તુલોમાં,
ગગનની અતલ ગુફાઓમાં,

દિશાઓનાં નિઃસીમ વનવનમાં,
માધુર્યની કેા ગેબી પાંખે બેસી
ખંસીબોલ ઉડતા હતા.

૩૭

“ કૃષ્ણા ! ”

૩૮

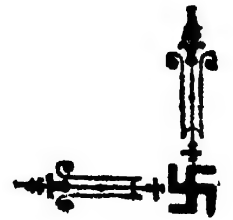
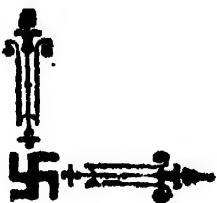
ખંસીબોલનો ચે પ્રાણ બોલે
એવો કલરવ મંજુલ હતો,
ને ખંસીબોલમાં તે ડૂબી ગયો.

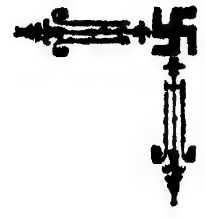
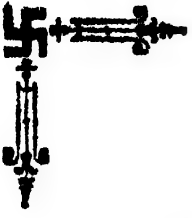
૪૦

૪૧

ખંસી તો બોલ્યે જ રહી.
તારલીઓ મીટ માંડી ઉભી,
જાણે ગોપીઓનાં નેણલાં નભે ઉગ્યાં.
પછી સરિતા, સરોવર શી, હલે રહી,
જાણે વ્રજાંગનાનું હૈયું.
સાગર હિન્ડોળે રહડ્યો,
જાણે વ્રજની ઝાડીઓ.
જલપાંખડીઓ ઉપર પલાંઠી વાળી
આથમતો ચન્દ્રદેવ
કાન માંડી બેઠો :

૫૦

જાણે જગતું ભાવિ આલોચતો
સમાધિસ્થ હો ઋષિઆત્મન,
અમૃતની ઝરમર સરિખડી
જગત ભરી મધુરપ વરસતી હતી.

૫૫

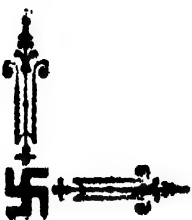
“ કૃષ્ણા ! આજ શું વ્રજ સાંભર્યું ? ” ૫૬

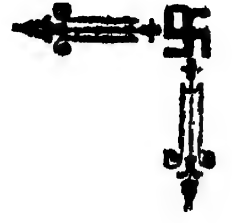
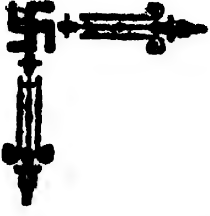
વડલાની ડાળ ધૂળે,
અંગુલિઓ એમ ધૂળ ગઈ.
મેઘહૈયેથી ઇન્દ્રયાપ પડે ને ઝીલાય,
અધરેથી એમ અંસી પડી,
ને પડતાં પડતાં જ ઝીલાઈ.
અંસીનયનોમાં પરોવાઈ
પ્રહ્લાંડ નિહાળતાં નયનો,
ખીડતાં પોયણાં શાં, ખીડાયાં.
ને મીટ ભરી ઉઘડ્યાં ત્યહારે
લજ્જાની ગુલાબી પગલીઓ
આંખડલીનાં પુષ્પોમાં પડેલી હતી.

૬૦

૬૭

“ કોણ-સુભદ્રા ! ”

અરુણમાંથી ઉતરી ?

કે પ્રભાતની પાંખે પધારી ?

૭૦

બલે, ખડેનડ ! પધાર,

દારિકા પાવન થશે ત્હારે પગલે.

કચ્છારેક આવી છે ?

હસ્તિનાપુરના તો કુશળ છે ને સમાચાર ?

હા, આ આથમતી પૂર્ણિમા નિહાળી

રાસપૂર્ણિમા સાંભરી હતી.

ને રાસપૂર્ણિમાની રસવેણુ છેડી :

ત્હાં બીજી બંસરી સમી

ખડેનડ ! તું બોલી.”

૭૬

“કૃષ્ણા ! આ વ્રજ નથી;

૮૦

આ તો છે ધરતીનો છેડો.”

૮૧

“હા, આ ધરતીનો છેડો છે.

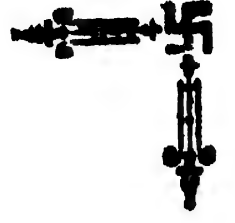
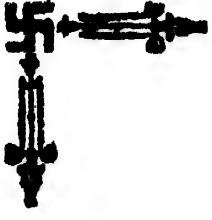
ધરિત્રીનો છેડો ! ધરિત્રીનો—

ને આ પૂર્ણિમા આથમે છે—

આ સાગર ગરબે છે—”

૮૫

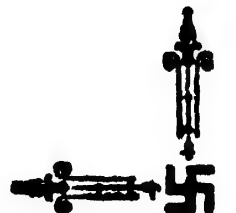
“એ સાગર ગાજે છે ?
કે કાલની નૌખત ગડગડે છે ?” ૮૭

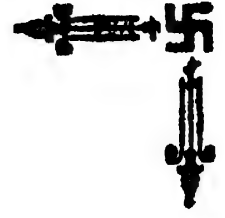
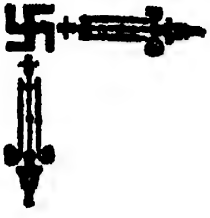
“ચંદુકુળની કોકિલા
આજ ભીંચણ બોલ બોલે છે.” ૮૬

“હા, કૃષ્ણા ! હા,
આજ કોયલ ઘોર શબ્દે ગાજે છે.
કારણ કે ઘોર યુગ ઉગે છે,
કારણ કે ધરિત્રી ભરીભરીને
ભીંચણ પડછાયા પથરાયેલા છે.” ૯૦

“ચંદુકુળની કોકિલા નહિ;
ગાંડીવધન્વાની સહધર્મચારિણી
આજે ગાજે છે;
અ.ભિમન્યુની માતા અ.જ ઉચ્ચરે છે.
કહે-કહે હસ્તિનાપુરના સમ.ચાર.” ૯૨

“કૃષ્ણા ! તહે નથી સાંભળ્યું
—સારું જગત ભાગે છે તે—
કે યુગપલટો ઉગે છે ?” ૧૦૦
૧૦૨

ખડેનડ ! હું પૂછું છું
તે મહારે જાણવાને માટે નહિ ;
તું શું જાણુ છ તે જાણવાને.”

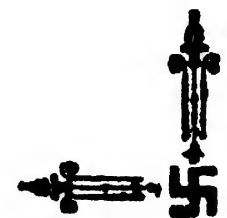
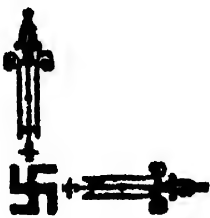
૧૦૫

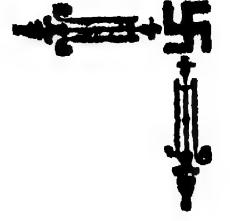
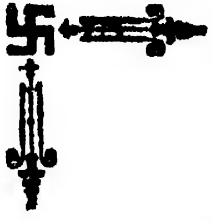
“ત્યહારે સાંભળ, કૃષ્ણા !
જેરશોરથી જનતા ઉચ્ચારે છે
કે યુગપલટો આવે છે.
ચૌદ વર્ષ પછી કલિ બેસશે;
ને કલિનાં મંડાણુ જ મંડાશે
મહાધોર સંહારથી.
હસ્તિનાપુરના પાયા ડગમગ ડાલે છે.”

૧૧૦

૧૧૨

“હા, ચૌદ વર્ષ પછી કલિ બેસશે.
ને મહે' યે સાંભળી છે
અધોર-અધોર એ બનિધ્યવાણુ
કે કલિના મંડાણુને વર્ષે જ
કુરુક્ષેત્ર શોણિતશેડોથી ક્ષાગ બેસશે.
આજે અવલોકતો હતો આ વાતાવરણુ.
જગત સ્હમજે છે સ્હવાર ઉગે છે;

હું નિહાળતો હતો

૧૨૦

પ્રજ્ઞાતમાં આ રાત્રીની પગલીઓ.”

૧૨૧

“મહેં સાંભળ્યું છે, કૃષ્ણા !

કે શેષથી ભાર નથી સહાતો.

મથુરાનગરી સમેટી લીધી;

જળધિમાં ધરતી ઢાળાઈ જાય છે ત્યહાં

દ્વારામતી વસાવી મહારા વીરે;

ત્યહારે ધરતી ધૂળ હતી—”

૧૨૭

“પણ ત્યહારે કાલયોગ ન્હોતો ઉગ્યો

ધરતીનો ભાર ઉતારવાનો.”

૧૨૬

“અને હજી એ કેટલેક

૧૩૦

આધેરોક છે એ મહામંજીર ?

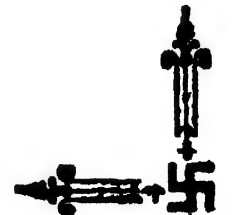
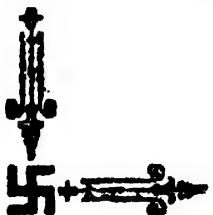
રાજસૂયયજ્ઞમાં ધનગરો તો ચડડાવ્યો,

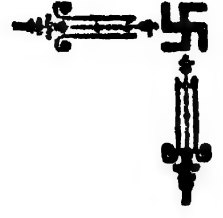
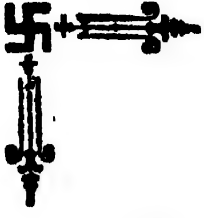
ભારતરાજકુવનો મુગટમણિ થઈ ઝગડ્યો.

હજી એ ક્યહારેક આદરવા છે

જીવનનાં મહામંડાણ ?

સાંભળીને લાક્ષાગૃહની વાર્તા ?

નિરખીને દ્રૌપદીની હામણી અવદશા ?
હજી એ વાંસળી વગાડવી છે ત્હારે ?
હવે તો હું એ લાગુ છું.”

૧૩૬

“ જહેનડ ! વરધોનો ડંકો વાગ્યે
દેવનિશાન ફડફડતાં ઉડશે,
આભલેદનતાં ને જયપંખાળાં.
સુમદ્રા ! ખીજું શું જાણુ છ ?
આવી છો ત્હારથી
વિમાસતો કીધો છે મહને.”

૧૪૦

૧૪૫

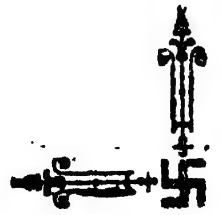
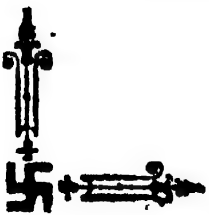
“વીર ! રમત ક્યાં સૂધી રમવી છે ?” ૧૪૬

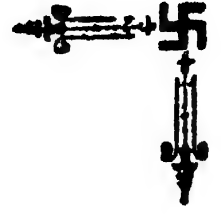
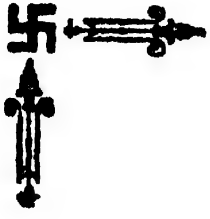
“જહેનડ ! સાંભળઃ
સારી જીંદગી જ પ્રહારમત છે—સુરોને.”

૧૪૮

“રમત રસયોગીન્દ્રની એ હોય,
રમત રાજયોગીન્દ્રની એ હોય.
ને નથી જોતો તું કે
ખીજો યુગ ઉગે છે આ ?

૧૫૦

આ કાલિન્દીનો છલખલાટ નથી;
આ તો સાગરઘોષણ ગાજે છે.”

૧૫૪

“તું યે સાંભળ છ
ને હું યે સાંભળું છું
બદલાયેલા એ કાલબોલ.”

૧૫૭

“ઘૂતનાં છલ, દ્રૌપદી ચીરહરણ,
ધર્મનું અપમાન, પાંડવવનવાસ,
વારણાવટ, લાક્ષાગૃહ—
શું શું તું નથી જાણતો ?
એ પોકાર તહને નથી બોલાવતા ?”

૧૬૦

૧૬૨

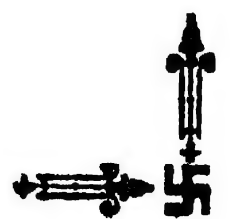
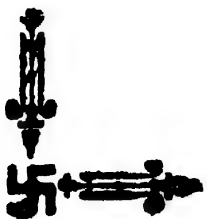
“હું યે સાંભળું છું
બદલાતા યુગનાં એ આમન્ત્રણ.
દિશા-દિશામાંથી ન્હોતરાં આવે છે;
સાંભળું છું.”

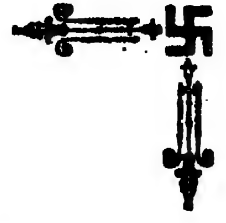
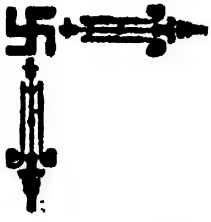
૧૬૬

“એ બંસીબોલના પડઘા છે ?
કે કાળની નૌબતના પડઘા ?”

૧૬૮

“એ છે કાળની નૌબતના પડઘા.

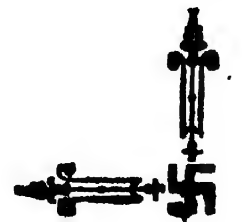
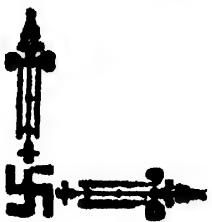
ખડેનડ ! તું સાચું ઉચ્ચાર છે :
હસ્તિનાપુર હિલોળે ચહડ્યું છે ;
શેષનાગ શિષ ધૂણાવે છે.
જે ! સુમદ્રા ! જે !
પૂર્ણિમા આથમે છે પશ્ચિમમાં.
નીતરી ગયાં એનાં અમૃતકરણો.
ને જે ! ઉગતી ભવિષ્યલેખા શી
પૂર્વમાં અરુણોદયની પગલાંઓ.”

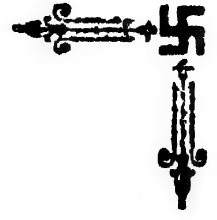
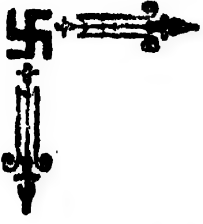
૧૭૦

“ એ તો છે સંહારના શ્રુતિઓલ.
હું તો સાંભળીને આવી હસ્તિનાપુરમાં ;
કલિયુગ સંસારનાં ભરણું ઠોકે છે. ”

૧૮૦

“ પહેલવહેલાં સાંભળ્યાં મુચકુન્દે
એ આવન્તા નવયુગનાં પગલાંઓને.
ત્રેતામાં ઉદ્ધેતા એ
દ્વાપરઅન્તમાં જાગ્યા ત્યહારે
કલિના પડછાયા પડ્યાંતા પૃથ્વીમાં.
ન્હાનાં વૃક્ષો, ન્હાની ગાયો,

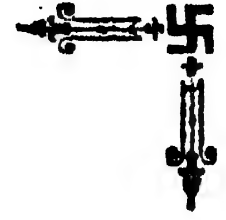
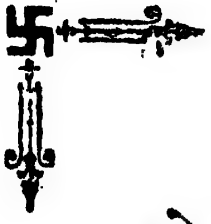
ન્હાનકડાં ન્હાનકડાં માનવી,
 ને એમના ન્હાનકડા શા ઉત્સાહ :
 મુચ્છકુન્દની આંખડીએ એ ચમત્કાર દીઠા
 જગતમાં પથરાયેલા યુગપલટાના. ૧૬૦
 ખેનડ ! તું બીજી સાંભળનારી
 આવત! યુગની એ ઘોર પગલીઓને.” ૧૬૨

“ હસ્તિનાપુરમાં હું સાંભળીને આવી.
 કૃષ્ણા ! રમત કય્હાં સૂધી રમવી છે ?
 મજનાં વન ને યમુનાનાં નીર ત્યાગ્યાં,
 રમત ત્યહારે જ ત્યાગવી હતી.
 હવે જો ! આ અનોખા અરુણોદય,
 ને આ નવયુગના નવધર્મ ” ૧૬૮

“ ખેનડ ! તું કેને બોધ છે ? ” ૧૬૯

“ બ્રહ્માંડમુગટ શા મહારા વીરને. ૨૦૦
 ક્ષણેક મહુડે છે—કય્હારેક કય્હારેક—
 બ્રહ્મદેવને યે પડછાયાની પામરીઓ.
 કૃષ્ણા ! બંસીબોલ સમાખ્યા,

હવે શંખધોષણા ગળવ.
સરિતાતીરે ખંસીખોલ શોભે,
સાગરતીરે શંખનાદ સોહાય.
લાવ, ખંસી મ્હને દે ;
હું તે સોરઠિયાણીને સોંપીશ.
ઉઠાવ તહારો પાંચજન્ય,
ને ગળવ સંસાર ભરીભરીને
મહાસાગરના આ મહામન્ત્રો.”

૨૧૦

૨૧૧

અર્જુનપત્નીના એ બોલથી
વાયુએ થરથરતો હતો.

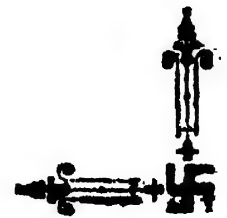
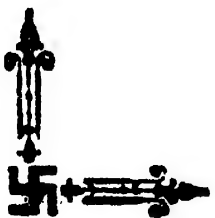
૨૧૩

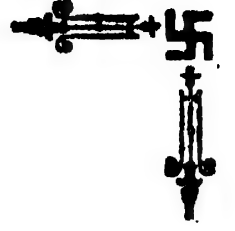
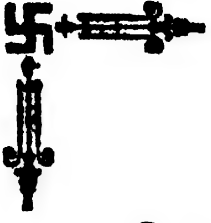
“જમનાતીરે તું ફૂલ હતો,
ને ફૂલ થું મધુરંક ફેરમતો.
આજે જો ! યુગપલટાના અરુણોદય.
સાગરતીરે-ધરતીને છેડે
આજ વીર મ્હારો છે જગમેધ.
ને મેઘ શો ગડગડશે જગત ભરીને.”

૨૧૬

“ને સુભદ્રા ! તહિં સાંભળી છે ?

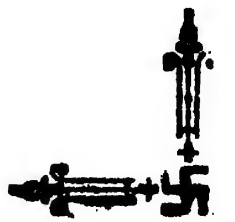
૨૨૦

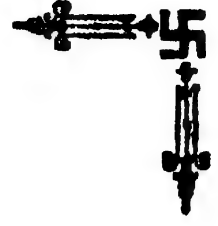
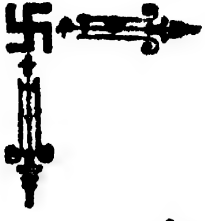

એ બંસી યે ઘેરી-ઘેરી બોલે છે.
આ વેણુ છે રેવતાચળનાં વનની :
મંડી ભરેલા છે સિંહશબ્દના હુંકાર.” ૨૨૩

“ અર્ધી-અર્ધી સદીનાં, મહારા વીર !
અહીં-ધરતીની પરવાડે
તહે જગત્તપેશ્વરીએ તપ માંડ્યાં :
અર્ધી-અર્ધી સદીભર
રેવતવનના સિંહનાદ ઝીંઝ્યા :
અર્ધી-અર્ધી સદીભર
સાગરતીરે સાગરમન્ત્રણા પીધી. ૨૩૦
ઘજમાં તું હતો મધુરપની ઝરમર :
સોરઠને આરે તું સોડામણે
થયો ગાજન્તો મેઘાડંબર.
બંસીબોલ ઘૂંટાઈ ઘૂંટાઈને
મહારા કૃષ્ણદેવના થયા મેઘનાદ.
ગોપિકાનાં જીવન ઘડ્યાં :
હવે ભારતનાં ભાગ્ય ઘડ.
ઘજનો રસવિધાતા થયો :

હવે થા ભારતનો ભાગ્યવિધાતા.
જો ! અરુણ આશિષો વરસે છે.
યુગની બાજી સમેટી લે. ”

૨૪૦

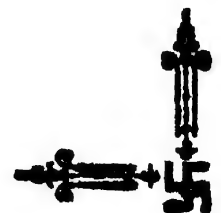
૨૪૧

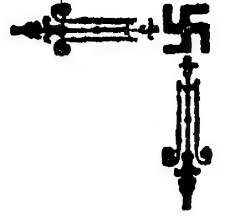
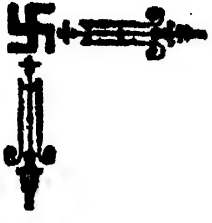
વીરાંગનાના શબ્દટંકારથી
પ્રાચીનાં બારણાં ઉઘડયાં,
અરુણની ટશરો ફૂટી,
ને નવયુગના ભાગ્યોદયના આંકડા શા
કુંકુમકિન્નરો આભભાલે આલેખાયા.
બધે કેસરિયો રંગ છંટાયો
—બાણે જગતે કેસરિયાં ફીધાં.
પૂર્વનાં એ કેસરછાંટણાં
મહાસાગરે પણ હૈયે ધયાં,
ને દુનિયાને આરેઆરે જઈ ઉછાજ્યાં.

૨૫૦

૨૫૧

“ બહેનડ ! હસ્તિનાપુરના ચોકમાં
મહાભીષણ પગલાં પડે-ઉપડે છે,
આ સાગરલહરો એના પડછન્દવા.
કાનવાળા સૌ એ સાંભળે છે,

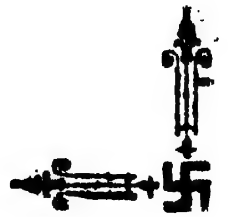

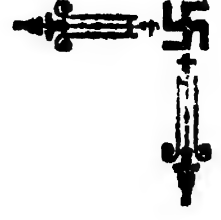
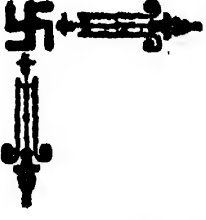

આંખવાળા સૌ એ જૂવે છે.
 આજે ઉગે છે નવું જ પ્રભાત,
 ને આજે જાગે છે નવું જ જગત.
 પ્રભાતે ને પ્રભાતે, ખડેનડ !
 જગત તો નવલું જ ઉગે છે હો !
 સતું હતું એ જગત ઉઠતું નથી.
 કેટલાં ચે તારલા રાત્રિમાં ઉગે છે,
 કેટલાં ચે તારલા રાત્રિમાં આથમે છે.
 કાલે સન્ધ્યાકાલે સતું હતું
 એ જગત આજે સહવારે નથી.
 જગત એટલે જ જોતાં પાણી.
 સૂર્યદેવ એના એ છે,
 મહાકાલ એનો એ છે:
 તો એ રોજ ને રોજ ઉગે છે
 નવું જગત ને નવાં પ્રભાત.
 સુલદ્રા ! સૌં ચે સાંભળે છે આજ
 આ યુગપલટાના પડછન્દવા.
 નગરનગરના ચોકચન્દરવે

૨૬૦

૨૭૦

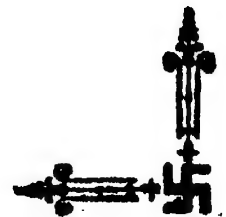
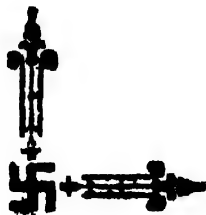

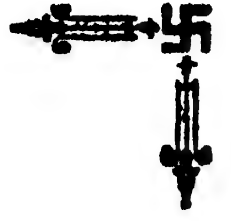
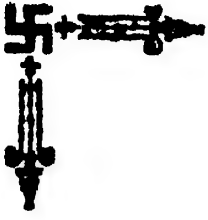

ભોલે છે એ મહાબોલ.
 હિમાદ્રિશિખરેથી પડતા-ગડગડતા
 ગંગાના ધોધના પડઘા
 ભારતઘેરન્ટી સાગરઝાડીઓમાં ઘોરે છે.
 દિશાઓ દિશાઓ સંગાથે વાતો કરે છે.
 બદ્રીકેદારનાં ધર્મતીર્થ
 રાગસેતુને વાર્તા પૂછે છે,
 જગન્નાથજીનાં જગત્તીર્થ
 પ્રભાસને ઇતિહાસ પૂછે છે,
 ગોકુળ-મથુરા-વૃન્દાવનની વનકુંજો
 દ્વારામતીની સાગરકુંજોને કથા પૂછે છે.
 જો ! ઉદ્યાચળે સૂર્યદેવ,
 ને અસ્તાચળે ચન્દ્રદેવ :
 પૂર્વે ને પશ્ચિમે જાણે કદ્યાણુવાતો માંડી !
 ડિરણોનાં બાણ ફેંકી ફેંકી
 દિશાઓ જાણે દિશાઓને
 અંગુલિઓના ઇશારા કરે છે.
 હસ્તિનાપુરના રાજમહેલનાં

૨૮૦

૨૮૦

પગલાંની પડધીઓ સાંભળતો નથી
તેને કાન જ નથી લોકસંચરના.
જડેનડ ! તહારો વીર જડેરો છે ? ”

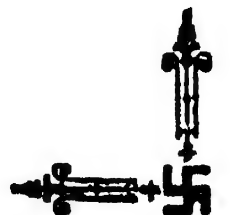
૨૬૪

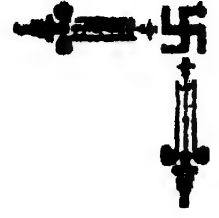
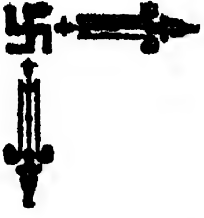
“ મહારો બન્ધુ છે બાવન વીર.
કૃષ્ણદેવ તો છે સાગર શા ગંભીરા.”

૨૬૬

“ જો ! આ અરુણોદયમાં જો !
હસ્તિનાપુરના સન્દેશા ઉતરે છે.
ધર્મરાયે રાજનગરી છાંડી ;
કુન્તામાએ રાજમહેલ છાંડ્યો ;
જગતલક્ષ્મી સમી દ્રૌપદી જતાં
હસ્તિનાપુરનાં તેજલક્ષ્મી હરાઈ ગયાં ;
ભરતકુળના કુલમહિમા સરિખડી
અન્ય મહારાણીઓ મહિયારયે સિંચાવી.
ને જો ! એ હસ્તિનાપુરની યે પાછળ ;
જરા ઉત્તરે, પ્રહ્લાવર્તમાં, સરસ્વતીતીરે ;
તહારા જોગીનાથે ખાંડવવન બાળ્યાંતાં લેવા,
સગગતા ડુંગરાઓ સમેવડા,

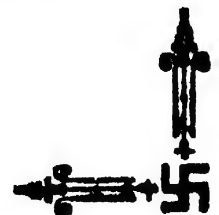
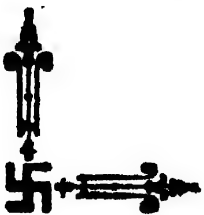
૩૦૦

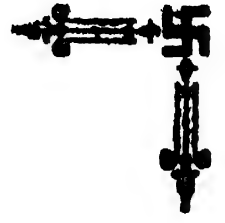
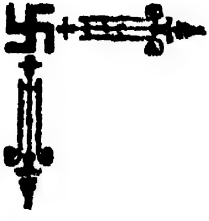

કુરુક્ષેત્રમાંના ભડભડતા ભડકાઓ;
અઠાર દોણીઓનો સંહાર, ૩૧૦
ભરતકુલનો મહાવિનાશ.
ઓર છે આજના પ્રભાતનો યુગપલટો.” ૩૧૨

“ મહારો સમરથ વીર
ખંસીનાદમાંથી શંખનાદ ખેંચાવશે,
કોકિલબોલમાંથી મેઘશબ્દ ગજાવશે,
કાલિન્દીના કલકલ્લોલમાંથી
સાગરધોષણા ઘોરાવશે,
ભારતનો ભાગ્યવિધાતા થશે,
ગીતા ગાઈ જગદ્ગુરુ બનશે,
એવું ઉચ્ચારે છે આજનું પ્રભાત. ૩૨૦
આજ તહારો પુણ્યોદય ઉગે છે,
આજ તહારી જીવનસિદ્ધિ પ્રગટે છે.
પૃથ્વીવાસીઓ ભૂલશે નહીં
આજનું પયગામવાહી પ્રભાત.
પૃથ્વીમાં કચ્છારેક જ ઉગે છે
આજનાં સમોવડાં પ્રભાત.” ૩૨૬

“ પાંચજન્ય લાવી છે ? ”

૩૨૭

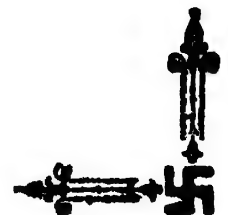
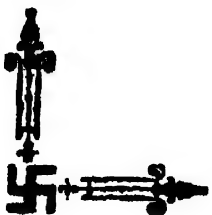
“ પ્રકૃતિમૂર્તિ લક્ષ્મીજીને ઓરડેથી
પાંચજન્ય લેતી આવી છું.
સાગરઘોષણા પૂર તહારા શંખનાદમાં,
ને ગળાવ નગરનગરના ચોક.
મહેને આપ એ વાંસલડી,
હું સોરઠિયાણીઓને આપીશ ;
અને સોરઠિયાણીઓ થશે
મધુરપની યુગમૂર્તિઓ.”

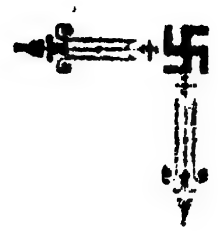
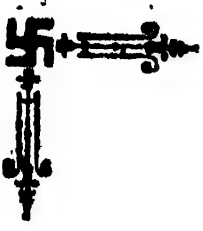
૩૩૦

૩૩૫

“ સુભદ્રા ! સાંભળ.
નરી આંખડલી દેખે છે
ક્ષત્રિયત્વને જગત છતતું.
જગતપડદાઓ પાછળ ન્યહાનતાં નયણાં
નિરખે છે બ્રાહ્મણત્વને જગત છતતું.
સંસારચક્ષુનો આચાર્ય છે બ્રાહ્મણ ;
એ બ્રાહ્મણની યજ્ઞપ્રેરણા સોમવલ્લી ;
એ સોમવલ્લીના સ્વામી તે સોમનાથ.

૩૪૦

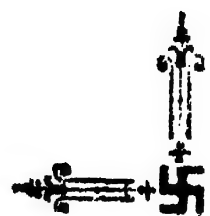
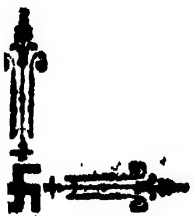

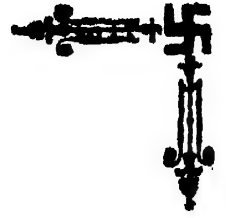
ક્ષત્રિયતીર્થ હસ્તિનાપુરનો પડોશ ત્યાગ્યો,
બ્રાહ્મણતીર્થ સોમનાથનો પડોશ સાધ્યો.
ક્ષત્રિય એટલે જગતની વીરતા,
બ્રાહ્મણ એટલે જગતની લગ્યતા.
પેણું છું આવતા કુરુક્ષેત્રના ઝોળાઓને.
ગાંડીવધારીની સહધર્મચારિણી !
લે, મહારો ડોલ છે :

૩૫૦

જગતજ્યોતિષી બ્રહ્મા જગતભાગ્ય લખે,
ઋષિજન કે યુગવિધાતા થાય,
એવો થઈશ ભારતનો ભાગ્યવિધાતા.
ઢાપરને સમેટું છું,
કલિનાં ભોગડાં માંડું છું.
ગોપીઓને જાંસીનાદે રંગાડી
એમ સિંહનાદે ખેલાવીશ સિંહોને.
આ અરુણોદયથી ચે અધિકરા
ભાગ્યના આંકડા પાડીશ ભારતભાગ્યે.
મધુરપનું ફૂલડું ઉતાડું છું હું ચ તે.—
લે, આજથી છાંડું છું આ જાંસી.

૩૬૦

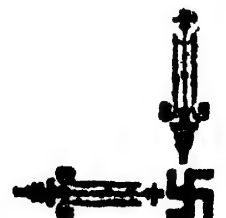
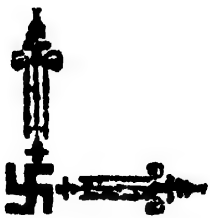

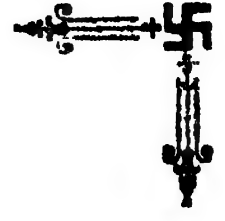
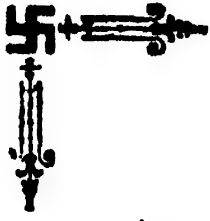
સ્મરણોને યે ભૂંસું છું સ્મૃતિપટેથી.
મહાકાલના હુંદુંભીનાદ સમો,
ઝોદ દોકની ઘોષણા સરિખો,
ગળવું છું મહારો શંખનાદ.
એ નાદે પાપના ઓટ થશે,
એ નાદે પુણ્યની ભરતી મહડશે.
સુભદ્રા ! સાંભળ તારા વીરનો શંખનાદ :
જાણે આલમાં કાળની પગલીઓ ગાજે.”

૩૬૬

એણે ગહન દિશાઓ જોઈ,
એણે ઉછળતો મહાસાગર નિહાળ્યો,
એણે આંખડીથી આલ માખ્યાં,
એણે અન્તરનાં અજવાળાં ઓળખ્યાં,
એણે પાયથી પૃથ્વી ઠોકી જોઈ.
પછી પુણ્ય સમી ખંસરી
ખડેનડ સુભદ્રાને દીધી,
કાલપુણ્ય શો પાંચજન્ય કરમાં લીધો.
ગજશંઢમાં કમલ શો શંખ શોભતો.

૩૭૦

મેઘપાંદડીએ કો તારવો વિરાજે
એમ પાંચજન્યને અધરે પધરાવ્યો,
ને મંડી મહાપ્રાણ પૂર્યો.

૩૮૦

બ્રહ્માંડ ભરી બ્રહ્મશાંખ ગાજી રહ્યો :
જાણે નવયુગના યુગધર્મની
નવઝંસાઓ ગરજી.

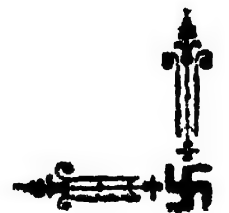
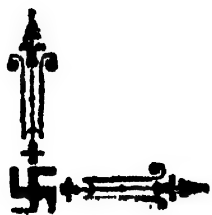
૩૮૪

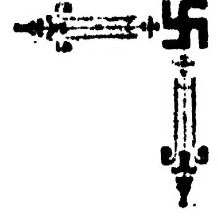
“બ્રહ્મો તપસ્ આદયુઃ”
તપોધન બલ પ્રકુલ્લયુઃ,
ને એમ નવરુજન સરજ્યા :
એ ઉપનિષત્વાર્તા, વીર !
તહે આજ સાચી પાડી.
અર્ધી-અર્ધી સદ્દીના સાગરવાસની
તહારી તપશ્ચર્યા ફળી આજ.”

૩૮૦

૩૮૨

એ શાંખધોપણાથી
આલના મહાદુર્ગ ફાટ્યા,
ને મંડીથી સૂર્યદેવ પ્રગટ્યા.
ઉગતા સૂર્યમાંથી કિરણો ઉડે

એમ કૃષ્ણદેવનાં અંગઅંગમાંથી
અન્તરિક્ષભરતાં અજવાળાં ઉડી રહ્યાં.
મેઘવર્ણા દેહસ્થાંભે
વીજળી શાં નયનગાણુ રમતાં.
ચન્દ્રિયા મટી સૂર્યભર્ગ લભૂંકે
એમ પ્રતાપભાસ્કર સમા કૃષ્ણદેવ
સુંદર મટી લબ્ય થયા.

૪૦૦

૪૦૨

“ મહારા યે જીવનમાં, જડેનડ !
યુગપલટો ઉગ્યો આજ.
આત્માની સરિતાના સાગર થયા.”

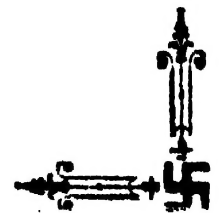
૪૦૫

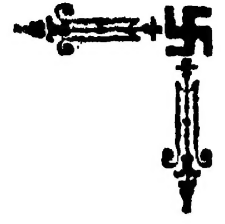
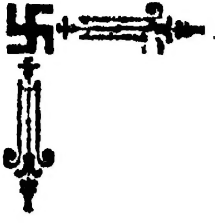
“ ગુરુપદ્મને સાગરવાંસે થયેલો
એ તહારો આત્મવિકાસ, ધીર !
ને એ યે રસો વૈ સઃ નો જ અવતાર.
ખાલમુકુન્દ મટીને
વિરાટસ્વરૂપ થયો મહારો કૃષ્ણદેવ.
મનુષ્યોમાં હિમાદ્રિ શો ઉભો આજ.”

૪૧૦

૪૧૧

વડલાને લતા નમે

સુમદ્રા એમ કૃષ્ણદેવને પ્રણમી રહી.

૪૧૩

યુગપલટાની મહાઘોષણા
સહસા એમ ગાજી ઉઠી.
ને મહાસાગરના મહાવનની
વિટપેવિટપે ને જલપાંદડીએ-પાંદડીએ
એ ભેરવનાદની પગડીઓ પડી.

૪૧૮

એવે ભગવાન સૂર્ય નારાયણે
કિરણગૂંથ્યું તેજકવચ ધરાવ્યું,
તેજમંજરીનો મુગટ પહેરાવ્યો,
કિરણો વરસી કૃષ્ણદેવને આશીર્વાદ દીધા.

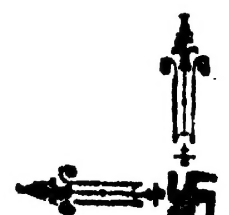
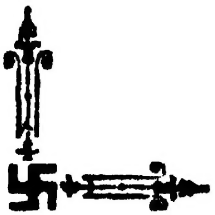
૪૨૦

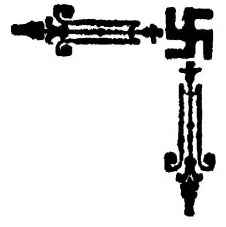
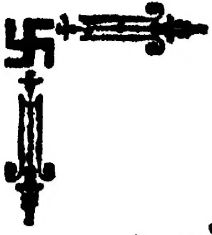
૪૨૨

આભમાં સહસ્ર મોરલા ગરજ
એવો એ શંખનાદ ગરજતો હતો.

૪૨૪

એ મહામહેરામણને આરે,
બીજા માનવમહેરામણ સરિખડા,
યુગપલટાની સાક્ષાત્ મૂર્તિ સંભાવડ,
યુગપલટાનો શંખનાદ ગજાવતા,

કૃષ્ણદેવ ત્યહાં ઉભા હતા.

કાલવહરીઓ શી જલવહરીઓ

૪૩૦

આવી આવીને ચરણ ચુંબી જતી.

૪૩૧

સોમતીર્થનો ભીષણઘોષ સાગર
આજે યે એ શંખનાદ ઘોરાવે છે.

૪૩૩

